

JOHN TOLAND

Érvek a zsidók honosítása mellett Nagy-Britanniában és Írországbán, egy tekintet alatt minden más nemzettel, egyben a zsidók megvédelmezése a minden országban mutakozó közönséges előítéletek ellen *

Nem egy atyánk van-é mindnyájunknak? Nem egy Isten teremtett-é minket? Miért csalja hát kiki az ő felebarátját, megrontván a mi atyáink szövetségét? Mal 1:10¹

Utinam qui ubique sunt Propugnatores hujus Imperii, possent in hanc Civitatem venire, et contra Oppugnatores Reipublicae de Civitate exterminari. Cic. in Orat. pro L. Corn. Balbo, cap. 2[2].²

AJÁNLÁS

Mindkét tartomány legtisztetreméltóbb érsekeinek és igen tisztetreméltó püspökeinek, abban a reményben, hogy kegyelmetek és uraságtok tetszésére talál.

Két támpont bátorított föl ennek a kérelemnek a megírására, az Önök jámborsága és tudománya. A jámborság Önöket nemcsak az emberi faj javának előmozdítására indítja – még ellenségeik javának előmozdítására is –, hanem arra is, hogy különös gyöngédséggel tekintsenek a zsidó nemzetre, melyet hisz jól tudják, miféle sajtáságos előjogok és kiváltságok illetnek meg. Tagadhatatlanul

* Első kiadása: Toland, John 1714. *Reasons for Naturalizing the Jews in Great Britain and Ireland on the Same Foot with All Other Nations. Containing also, A Defence of the Jews against All Vulgar Prejudices in all Countries.* London, Printed for J. Roberts.

¹ Mal 2:10. – A bibliai idézetek általában a Károli-fordításból valók, ahol nem, jelezzük; a szögletes zárójelek a fordítói, illetve szerkesztői jegyzeteket és kiegészítéseket jelzik.

² [„Bárcsak azok a férfiak a világ minden részén, akik ennek a birodalomnak a védelmezői, mind polgárokként léphetnének be ebbe a városba, a köztársaság összes ellensége pedig ellenkezőleg, száműzetnék belőle.” *M. Tulli Ciceronis Pro L. Cornelio Balbo oratio ad iudices* XXII. 51. (A Toland idejében megszokott és a mai kiadásokban használatos fejezetszámozás eltér egymástól; itt és a 13. jegyzetben a mai számozás szerint is megadjuk a helyet.) A gadesi – a mai Cádizba való – Cornelius Balbus megszerzett római polgárjogát politikai ellenfelei bírósági úton támadták meg. A védelmét ellátó Cicerónak ez a beszéde a nem születés révén, hanem honosítással szerzett polgárjog mellett szóló érvelés klasszikus szövege.]

általuk szereztek tudomást Önök is az egy Istenről, tőlük kapták a szent írásokat, közülük származott Mózes, és származtak a próféták, egyetemben Jézussal és az apostolokkal; s nem más minta vagy előkép, mint épp az ő hierarchiájuk az, ami a kitüntető stallumokat, melyeket Önök az egyházban most betöltenek, magyarázhatóvá és védelmezhetővé teszi; és ugyanez igaz a szertartásokra, a dézsmára, a papi viseletre és a ceremóniákra.

Tudományuk pedig meggyőzi Önöket arról, hogy ez a nép nem szolgált rá arra a megvetésre, mely alatt jelenleg oly egyetemesen görnyednie kell; hisz nincs nép, mely több hiteles emlékét mutathatná föl az eredetnek és ósiségnek, a valósi és politikai rangnak vagy akár a hadi- és hőstetteknek. Igaz, miután elszenveték az egyiptomiak és perzsák csapásait, a római sasok ellenállhatatlan ereje a világ nagyobbik felével együtt végül legyűrte őket. De meghódítóikból hamar a foglyaik lettek.³ A zsidók fegyvereiket tették a rómaiak lábaihoz, a rómaiak a szellemüket a zsidókéihoz; ez a nemesebbik győzelem. Így tettek a művelt egyiptomiak, a pallérozott görögök, a barbár gótok és vandálok: utódaik, és sok más nép utódai is, ma hamarabb ismerkednek meg a zsidó történelemmel, rítusokkal és szokásokkal, mint saját országuk történelmével, rítusaival és szokásaival, és mindannyian büszkén viseljük épp azok nevét, akiket éppoly embertelen módon, mint amilyen következetlenül gyűlölünk és lenézünk.

Ám Önök tanultságuknak köszönhetően azt is tudják, a brit lakosság mily számottevő része leszámazottja a zsidóknak kétségbevonhatatlanul⁴ (amire az ősi írek nem támaszthatnak igényt), s hány e fészekaljából való érdemes prelátus járkál, lordokról és közemberekről nem is beszélve, jeles személyiségként közöttünk – amiért is e kettő, a tudomány és a jámborság arra rendeli Önöket, eszközölnék ki országuk virágzó állapotját, dacolva azoknak a papoknak, az Önök elődeinek vészterhes maximáival, akik az alább következőkben úgy mutatkoznak, mint kérlelhetetlen ellenségei a zsidóknak, minthogy babonásságuk az igaz vallás ellenfeleivé tette őket. Soha nem szólamlottak föl a szabadságért sem valamely jogsértő uralkodóval szemben (néha akadt ilyen), hacsak azért nem, mert nem szerették volna, ha bárki más zsarnok nyúzza a népet, mint ők maguk.

Tekintve hát az Önök egyházbéli hatalmát, szenátusbeli tekintélyét és befolyását az egész nép körében, ki máshoz fordulhatnék inkább annak a nemzetnek az érdekében, amelynek elárvult ügyét védelmezem? Mert bárhogy ítéljek is tulajdon elmémben a sikerről, él bennem annak a reménye, hogy az Önök ítélete szerint is jó ügyet tettem a magamévá; ahogy abban is biztos vagyok, hogy az Önök támogatása most ügyem mellé kell állítsa az alsóbb klérus kegyesebbik részét és mind az értelmes világiakat. És számba véve azokat a csillogó erénye-

³ O utinam nunquam Judaea subacta fuisset / Pompeji bellis, imperique Titi! / Latius excisae gentis contagia serpunt, / Victoresque suos Natio victa premit. *Rutil. Itinerar.* lib. 1. [*Itinerarium Claudii Rutilii Numatiani*, Lib. I. v. 377 skk. – *A ford.*].

⁴ Vid. pag. 37 [lásd a XV. szakaszt].

ket, melyek Önöket tiszteletre méltóvá teszik még a protestáns disszenterek szemében is, akik nem vethetik alá magukat jó lelkiismerettel az Önök ítékezésének, nem kétlem,

Uraim,

hogy Önök amiképp védőügyvédjei a zsidóknak az égi trónus előtt, a brit parlamentben is barátai és gyámolai lesznek.

Ég Önökkel.

* * *

ÉRVEK A ZSIDÓK HONOSÍTÁSA MELLETT NAGY-BRITANNIÁBAN ÉS ÍRORSZÁGBAN

Minthogy a legtöbb állat rögtön születése után képes gondoskodni önmagáról saját fajtájának vagy más teremtménytársainak bármifajta támogatása nélkül, úgy találjuk, közülük kevesen őrzik meg a rokonság, ismeretség, barátság vagy szövetség bármifajta kötelékét, nem állván fönn körükben sokáig az a kölcsönös kötelezettség, függőség vagy rászorultság, mely ezeket a kötelességeket megteremtené vagy megszilárdítaná. Amelyeket hosszasan gondoz az anyjuk, vagy kénytelen-kelletlen nemzőjük védelmére szorulnak (miként a lovak például), hosszabb ideig láthatóan megőrzik vonzalmukat és kitüntető figyelmüket irántuk, amelyek pedig nemcsak szaporodásukban kérik a maguk fajtájának segítségét, hanem utóbb egész életükben valamely más faj jóakaratótól függenek (mint azt a kutyáknál észlelhetjük), oly mértékben megőrzik a szeretet, engedelmesség, barátság és hála maradandó érzeményét, hogy nemritkán életüket kockáztatják gazdájukért, vagy elemésződnek jóakarójuk elvesztése miatt. Az ember ellenben, lévén tovább cseperedőfélben bármely más teremtménynél, és teljességgel képtelen utóbb is létezni mások társasága híján, nemcsak hogy a kezdet kezdetétől elfogadja az őt apjához, anyjához, fivéreihez, nővéreihez és a rokonság más fokaihoz fűző köteléket, hisz elsősorban, a leginkább és a legtovább nekik tartozik köszönettel megmaradásáért és örömeiért, hanem idővel ugyanígy kialakítja magának az ismeretség, szomszédság, barátság, társulás, szövetség, behódolás és felsőbbbség eszméit, minthogy képtelen, egész életében az, valamelyest is elfogadható mértékű biztonságban és derűben élni ezeknek a segédleme nélkül. Ezért kötelessége minden embernek, amennyire csak tud, akár jó tanácsal, akár iparkodásával hozzájárulni egész nemének s kivált családjának a jólétéhez, s különösképp amaz ország vagy társadalom biztos és virágzó állapotához, melyhez közvetlenül tartozik, s amelynek boldogulásában a magáé is oly szükségszerűen érintve van.

II.

Mindig is fogékony lévén e kötelezettség iránt, számtalan alkalommal megtettem, ahogy a körülmények és dolgaim állása engedték, minden tőlem telhetőt országom javának szolgálatában, s kivált nem egyszer, nem kétszer álltam ki (ahogy alkalom kínálkozott) az *egyetemes honosítás* hasznossága és szükségessége mellett. Ami, noha sok különféle érdek szegült ellene, végül eljutott a szerencsés végkifejletig; s ha nem is hízelelhetek magamnak azzal, hogy másokkal együtt részem lett volna némelyek meggyőzésében, és rábeszélésükben arra, vennék pártfogásukba a kérdés igaz oldalát, azt az elégtételt azért nem tagadhatja meg tőlem senki, hogy jól ítéltem ebben a nagy jelentőségű ügyben, s hogy régóta követeltem, amit egy parlament bölcsessége utóbb törvénybe iktatott. És nem is rajongok kevésbé a gondolatért, csak mert egy másik parlament azóta visszavonta, gyakorta részesülvén hasonlóképp elfogult és gyalázatos bánásmódban sok jó törvény, amely utóbb az alkotmány részévé vált. Igaz, engedelmeséggel tartozunk a törvényeknek, bármilyen károsak is, amíg érvényben vannak; de korlátlan szabadságunk van illő módon rámutatni bármely ilyesfajta törvény alkalmatlan voltára, joggal kérhetvén annak visszavonását, éspedig annál sürgősebben, minél többre tartandó valamely elutasított törvény, kivált ha elhamarkodott visszavonása a nemzet értelméből magából úz gúnyt. Mindazonáltal ez a törvény szerény véleményem szerint tökéletlen volt, ahogy elsősre a legtöbb törvény az, csak később, alkalmilag és fokról fokra jutván el a kellő tökéletességig. Nem hibáztatom az *egyetemes honosítás* kimúlt törvényét, amiért joggal kizárta jótéteményeiből azokat, akik kormányunk nézeteivel szögesen összeférhetetlen nézeteket vallanak, olyasmint, mint az eskü alól való fölmentettség doktrínája, a meg nem tűrése semmi más egyháznak, mint a sajátjuk, vagy valamely, jogszerű uralkodónknál felsőbbrendűnek tartott külországi hatalmasság elismerése; de sajnálom, hogy a törvény nem ölelte föl mindazokat, akik nemesak jó alattvalók lennének, de éppúgy hasznosak volnának és a közjót szolgálnák, mint a protestáns egyházak bármelyike, melyre a törvényt azután korlátozták. Amint ki mondom, hogy a zsidókra gondolok, könnyen belátható, fő célom nem a népszerűség, bármennyire szívből szólok is országom szolgálatáról; de kimondhatatlan öröömre szolgál, hogy ennek leghatásosabb módja az emberiség szolgálata és az egész emberfajt érintő jócselekedet.

III.

Tudom, azt fogják mondani, barátja vagyok a paradoxonoknak, és lesznek, akik (ha úgy szottyan kedvük) paradoxonnak vélhetnek bármely igazságot, amely kicsit is elüt a közönséges vélekedésektől, vagy akik nem akarnak a jó szóra hallgatni. Mégis majdhogynem első látásra nyilvánvaló, hogy az *egyetemes honosítás*

mellett szóló közkeletű érvek éppoly súllyal esnek latba a zsidók, mint bármely más nép esetében. Ők ugyanúgy szaporítják a kezek számát a munkában és a védelemben, a gyomrokét és hátsókét az evésben és ruházzkodásban, az agyakét ötletességben és találményságban, mint bármely más náción. Mind tudjuk, hogy az emberek száma adja minden ország igazi gazdagságát és erejét, és sokszor hallhattuk, hogy ez az oka, miért gyöngült meg és szegényedett el (amióta száműzte a zsidókat és a mórokat) meghökkentő módon Spanyolország, minthogy lakóit folyamatosan elszippantották az amerikai gyarmatok, és minden más népet kívül rekesztett az inkvizíció szigora; míg bár Hollandiának viszonylag kevés az őshonos lakosa, és minden évben számos embert küld a Kelet-Indiákra, mégis korlátlan *lelkiismereti szabadságot* engedvén és minden nemzetbéli honpolgárként befogadván az ország bővelkedik emberekből, és következképp szembeötlően gazdag és erős. Saját gyarmataink és London városának mértéktelen növekedése kezdtek számos megyénk népességét érzékenyen elapasztani, míg csak a minapi szerencsés forradalom után könnyebbé nem tettük az emberek dolgát mind a polgári, mind a vallási előjogok tekintetében; s most, hogy a legkülönbébb fajta ember élvezheti a *lelkiismereti szabadságot* (azokat kivéve, akik megérdemelten záratnak ki ebből az áldásból), nem kétlem, hogy, a *honosítást* legalább egyszerűbbé téve, hamar betöltődik azok helye, akik évente a gyarmatokra mennek, vagy a Kelet-Indiai Társaság szolgálatába állnak, nem beszélve hadainkról, hajóhadunkról és kalandorainkról. Mi több, maradéktalanul meg vagyok győződve arról, hogy elég munkáskezet kapunk nem is csak a mesterségek és az ipar minden fajtájának növekedéséhez és tökéletesedéséhez, de azoknak a kietlen, ám korántsem terméketlen földeknek a feltöréséhez és megműveléséhez is, amelyekből mindmáig túl sok akad Skóciában és Írországból (sőt magában Angliában is) rét, mocsár, láp, ingovány, közlegelő név alatt, amihez, rossz néven ne vétessék, bátran hozzászámíthatjuk sok parkunkat és ligetünket is.

IV.

A pfalziaknak, vagyis inkább a sokféle nemzet és vallás ama zagyva keverékének, amely a nevét a többség után kapta, korábbi kolóniai nem azok közül a példák közül valók, melyeket fölhoznék ennek az állításnak a bizonyítására. Ott ennek az elgondolásnak a köz érdekét szolgáló részét legyűrte és elsöpörte azok fondorlata, akik gyűlölték a megalkotóit, féltékenyen mindama jóra, amit amazok országukért tennének, maguk azonban mit sem téve érte. Istenemre, bár elmondhatnám, ellene sem követtek el semmit! Emellett amivel e nyomorult roncsok többségét az amerikai birtokosok és ültetvényesek idecsábították, az a magánérdek volt, nem pedig valamely jótétemény, melyet az *egyetemes honosítás*-tól reméltek, hisz erről a privilégiumról, s hogy bármely hitvallói mit nyerhetnek a révén, mint azt az oly sok pápista átjövetele világossá teszi, oly keveset

tudtak. De arra a minéműségében és körülményeiben igen különböző többi idegenre gondolok, akár itt tartózkodtak korábban is, akár a korábbi törvény kibocsájtása óta jöttek át, és akik *honosítottván* árujukkal és hitelükkel éppúgy hasznosakká váltak, mint szorgalmukkal és elhivatottságukkal. Ami történt, nagyon figyelemreméltó, bár ez még csak a kezdet, tekintve azok nagy számát, akik most készülnek átkelni a mi szerencsés szigeteinkre, ha nem is oly tömegesen egyszerre, mint a pfalziak, ami a dolgot kényelmetlenné tette mind a kormány, mind önmaguk számára. De vannak egészen másfajta emberek is, akik letelepedni szándékoznak közöttünk, most, hogy a korona hitbizománya, úgy tűnik, nemzedékekre szilárdan rögzítve van páratlan György királyunk leszár-mazottainak ágán. Úgy értem, rövidre fogva, hogy sokan vannak, akik bár másutt tekintélyes vagyona tettek szert, de mert vonzza őket országunk egészséges, virágzó és kellemes volta (ám ennél is erősebb csábítását érzik kormányzatunk irigyelt szabadságának, javaik és személyük sérthetetlen biztonságának), azt remélik, itt békésebb és elégedettebb életet élhetnek, mint odahaza, kivált most, hogy *honosítottván* nemcsak kereskedhetnek és vagyont szerezhhetnek bármifajta nemzetbeli korlátozás nélkül, de tisztséget és szolgálatot is vállalhatnak az őslakosoktól egyenlő jogon. Ám nem kell ennél a pontnál hosszasan időznöm, hiszen a *honosításról* nemrég újra lefolytatott viták szükségképpen meggyőzték azokat is, akik korábban nem értették meg igazán a dolgot, és akiket elragadott a nemzeti paroxizmus – mert el sem képzelhetem, hogy mindenki, aki elsőre ellenezte vagy korlátozni szerette volna, vagy inkább ellene volt a múltkor, rosszat akarna az országnak, vagy valamiféle magánérdek tenné őt részrehajlóvá. Felebarátaik csábítói éppúgy megismerszenek, mint felebarátaik rágalmozói, lévén a kettő ugyanaz a tisztas banda. De az valóban aggaszt, hogy az *egyetemes honosítást* illetően mégiscsak maradt körünkben számos gonosz előítélet, és ez bőséges igazolásul szolgálhat annak, amit ez idáig elmondtam a tárgyról, és ami más-különbön akár fölöslegesnek is tűnhetnék. Amiért is most rátérek ezeknek az általános elveknek egy sajátlagosabb alkalmazására.

V.

Most hát szándékom bebizonyítani, hogy a zsidók távolról sem kóros daganakok vagy kinövések (mint azt némelyek vélni szeretnék), nem haszontalan tagjai a köznek, nem gonosz lények vagy veszélyes népség semmiképp sem, hogy éppoly engedelmesek, békések, hasznosak és jórahalók, mint bárki más – mely utóbbi pontot, minthogy a legkevésbé tűnik hihetőnek, két vagy három tekintetben röviden bizonyítani is fogom. S mindenekelőtt, hogy a zsidók befogadása nyilvánvalóan nem kell megijesszen bárkit is, mintha ez gyöngíténé vagy fenyegetné a nemzet bármely vallási felekezetét. A protestáns disszentereknek nincs okuk attól tartani, hogy amazok a nemzeti egyházzal társulnának az ő ki-

szorításukra, hisz nekik éppúgy érdekükben áll a lelkiismereti szabadság megőrzése; Spanyolország és Portugália példája pedig megtaníthatta őket arra, milyen veszedelmes dolog, ha az egyházi emberek egy köre tetszése szerint dönt és rendelkezik mindentről valamely országban. Másfelől a nemzeti egyháznak sincs oka attól tartani, hogy a zsidók velük osztozkodni jönnének az egyházi javadalmakon; úgyhogy az egyetemet elhagyó egyetlen jelölt vagy várományos sem kell azon buzgólkodjék ebből az alkalomból, hogy kirekessze a zsidókat a nemzetből (mint valaha a disszenterekkel tették kirekesztendő őket az egyházból), ki ne akolbólítsa őt valami levita a parókiáról, vagy meg ne fossa a zsíros püspöki hivataltól egy rabbi. Csekély a veszélye annak, hogy valaha is szövetkeznének a disszenterek valamely testületével a nemzeti egyház ellen, hisz nem remélhetnek több kedvezést az egyiktől, mint a másiktól, és mindig is érdekükben áll azt a jogállapotot megőrizni, melyen tulajdon biztonságuk is nyugszik. Ugyanezen okból polgári ügyekben sem fognak egyetlen párthoz sem csatlakozni, csak ha az támogatja a lelkiismereti szabadságot és a honosítást, ez pedig mindenkor a szabadság és az alkotmány álláspontja is. Ám egyebekben mindenestül mentek a whigek vagy toryk iránt oly sok családban örökletessé lett elkötelezettségektől, ami következképp minden párt kegyeibe beajánlaná őket, ha az emberek a maguk fejével gondolkoznának, és nem néhány demagóg húzná-vonná őket a maga érdekében.

VI.

Egy további meggondolás, mely a zsidókat nem egy másfajta népnél kívánatosabbnak mutatja, hogy nem lévén saját országuk, ahova visszatérhetnének, miután itt vagyont szereztek, vagy amelynek érdekében honosításuk védelme alatt kereskednének, mit is, bizonyos vagyok benne, sokan megeselekszenek majd, ha csak böles törvények meg nem akadályozzák őket ebben – mert sokakról tudok, akik a múltkori törvény előtt honosították magukat, ám anélkül hogy Angliában éltek volna, vagy részei lettek volna az angol kormányzatnak, csak hogy elkerüljék megbízatásuk során az idegenekre kiszabott vámok megfizetését, vagy más, a kereskedők által jól ismert okokból. Ám minthogy a zsidóknak nincs országuk, melyhez mint a sajátjukhoz kötné őket az ösztönös vonzódás vagy az érdek, ők nem fognak hasonlóképp magukra vállalni olyan politika elkötelezettségeket, melyek a mi elkötelezettségeinket hátrányosan érintenék, mint azt, hisz tudjuk, (például) bizonyos francia menekültek tették dacára a kapott védelemnek; és soha nem fogja őket öröm eltölteni (a becsületesebbekről közülük, akik számosabban is vannak, elfogultság nélkül elmondhatom) valami fölöttünk aratott diadal miatt, csak mert az a nagyságát hirdeti nemzetüknek, melyre valamiképp még mindig büszkék, és amelynek kebelére némelyikük vissza is tér, ha itt csalódott várakozásaiban. A zsidók, jobban megférévén velünk,

mint bárhol másutt a világon, közénk valók lesznek mindörökre, ami több, mint amit bármely más nemzettől okkal remélhetek, bármi várható is amúgy az onnan származóktól.

VII.

De e különös érvek köréből általánosabb meggondolásokig fölemelkedve megfigyelhetjük, hogy bizonyos körülmények folytán a kereskedés úgy méretett ki és osztatott föl a föld lakói között, hogy amiért kiváló a dologban, némelyeket a világ bizományosainak, fuvarosainak, bányászainak, másokat a világ kézműveseinek, megint másokat a világ raktárosainak nevezhetünk. Így a zsidók is joggal mondhatók a világ alkuszainak, akik bárhova kerüljenek is, üzletelnek. De nem valamiféle nemzeti szokás vagy hajlam teszi (mint tudatlanságból sokan vélekednek), hogy manapság majdhogynem mindenestül a pénzváltás, biztosítás üzletére adják a fejüket, vagy zálog fejében hiteleznek; a megélhetésnek erre a módjára a szükség szorítja őket: minthogy egész Európában ki vannak zárva a közalkalmaztatásból az államgépezetben, ahogy sok helyütt a kézműves mesterségek űzéséből is, és csaknem mindenütt abból, hogy ingatlan birtokokra tegyenek szert, ez éppoly természetesen, mint amilyen szükségszerűen a kereskedésre és uzsorára szorította őket, máskülönben aligha maradhattak volna életben. Ám engedjétek csak meg, hogy másokkal egyenlő elbánásban részesüljenek, s nemcsak az adás-vétel és személyük és javaik biztonságának és védelmének dolgában, de a mesterségekben és a földbirtokokban vagy házakban fekvő vagyon szerzésében és átörökítésében is (e tekintetben éppúgy érdemese a bizalomra, mint a köz pénzében való részesedést illetően), és nem kétlem, ösztönösen nekilátnak az építésnek, a földművelésnek és a hasznot hajtás minden más fajtájának, ahogy más népek is. Amit itt állítok, az semmiképp sem cáfolható avval, hogy általános elfoglaltságuk a pénzváltás manapság, amire a szükség kényszeríti őket (amint épp most megmutattam), nem pedig döntés vagy hajlam. Mezopotámiában eredetileg pásztorok voltak, Egyiptomban kőművesek, saját országukban meg földművelők; és bármely országban mindezek lehetnek, vagy mindezek valamelyike. Az uzsorát maguk közt szigorúan tiltotta a törvény, és idegeneket illetően is csak alig engedte,⁵ de akárhogy is van, ezt

⁵ Exod [2Móz] 22:25 [Ha pénzt adsz kölcsön az én népemnek, a szegénynek a ki veled van; ne légy hozzá olyan, mint a hitelező; ne vessetek reá uzsorát.]; Lev [3Móz] 25:36–37 [Ne végy ő tőle kamatot vagy uzsorát, hanem félj a te Istenedtől, hogy megélhessen melletted a te atyádfia. / Pénzedet ne add néki kamatra, se uzsoráért ne add a te eleségedet.]; Deut [5Móz] 23:19–20 [A te atyádfiától ne végy kamatot: se pénznek kamatját, se eleségnek kamatját, se semmi egyébnek kamatját, a mit kamatra szokás adni. / Az idegentől vehetsz kamatot, de a te atyádfiától ne végy kamatot, hogy megáldjon téged az Úr, a te Istened mindenben, a mire kinyujtod kezedet, azon a földön, a melyre bemégy, hogy bírjad azt.]

többé már aligha kifogásolhatják a keresztények, hisz maguk is általánosan gyakorolják; és az ínséget szenvedő, aki kölcsönt kér, bizonyosan mindig és mindenütt panaszkodni fog a gazdag hitelezőre, legyen bár mégoly csekély a felpénz, melyet fizet. Kétségbevonhatatlan híradások biztosítanak bennünket afelől, hogy a zsidók hajdan kiváló katonák voltak. Tenger melléki törzseik körében jó hajósok termettek. Idegen népek szolgálatában is gyakorolták hivatásukat ezek is, amazok is, különösen az asszír és egyiptomi, görög és római uralom alatt. Mármost kérdem mindenkitől, miért ne tehetnék meg ezt (ha jog szerint lehetséges) Nagy-Britanniában és Írországbán is? És miért ne hajózhatnának a saját hajóikon, mint Salamon idejében; vagy miért ne szolgálhatnának mások hajóin, mint tették sokszor azóta is? Igaz, más tengerészeket is közéjük kell keverni a sabbátjuk miatt, bár a tengeren a sabbát talán nem volt kötelezőbb, mint a szombatév a szárazföldön, Júdeán kívül. Ám itt nem kell vizsgálnunk az ókori műveltség efféle pontjait. Nem irigylem azt a sok utcányi pompás épületet, melyet a zsidók Amszterdamban és Hágában emeltek – de elég zsidó van a világban, hogy hasonlókkal díszítsék föl Londont vagy Bristolt, minthogy Lengyelország népének ötöde (hogy más országokat ne is említsünk) ehhez a nemzethez tartozik. Mi több, mai népes településük eredete a csehországi Prágában egy tizedik századi privilégium, melynek értelmében ott zsinagógát építhetnek, viszonzásképp a vitéz támogatásért, melyet Prága lakosainak nyújtottak a betolakodó gyilkos barbárok elűzésében – és úgy képzelem, ugyanilyen készségesen irtanák brit szigeteink ellenségeit, ha azok saját ellenségeik is volnának.

VIII.

Jól tudom, milyen nagymértékben kormányozzák előítéletek a világot, és milyen messzire sodorják közönséges tévedések azok némelyikét is, akik pedig nem szeretnének közönségesnek számítani. Az egyik legerjedtebb ilyesfajta vélelem a bizonyos családokban vagy nemzetekben uralkodó szellem avagy hajlam vélelme. Hogy effajta torzulások valóban megfigyelhetők, nem akarom tagadni, csak azt állítom, hogy ez mindenestül a véletlen, és nem a természet műve. E sokfajta hajlandóság igazi rugói és okai szerte a világon a kormányzat és nevelés eltérő módszereiben rejlenek, ahogy azt meggyőzően mutatják ama progresszív változások, melyeket e két fő pont módosulásai idéztek elő a legtöbb országban, mind újabb korokban, mind hajdanán. Vessük csak össze a mai Görögországot és Itáliát a valaha volttal, vagy akár a régi Angliát az újjal, s tovább aligha vonható kétségbe a dolog. Nem tagadok mindent, amit az éghajlatnak szokás tulajdonítani, de mert a kormányzat és a nevelés az ilyesminek is fölébe kerekedik, ezt is gyakran megváltoztatták az ott élők, amint hosszú korokon át a zsidók is. Ha egy angol kakast vagy masztyfot elvisznek innen, elfajzik az első nemzedékben, és nincs ok, amiért ez ne volna igaz az emberre

is, legalábbis a másodikban vagy a harmadikban. Ami mármost a zsidókat illeti, bármifajta szellemről tegyük is föl, hogy Júdeában befolyásolta őket (mert ebbe nem szeretnék belebocsájtkozni), nyilvánvaló, hogy szétszóratásuk óta nem él bennük semmifajta közös vagy különös hajlandóság, mely őket másoktól megkülönböztetné, ellenben szemmel láthatólag osztoznak azoknak a nemzeteknek a természetében, melyek körében élnek és fölneveltek. A portugál vagy olasz zsidók köznapi érzelmei és erkölcei nem különböznek a többi portugáléitól vagy olaszéitól. A német zsidók elütnek a lengyel zsidóktól, ahogy a lengyelek is a németektől, ahogy az iszfahániak és konstantinápolyiak is elütnek a Londonban vagy Amszterdamban születettektől. Ám az előítélet ereje oly nagy, hogy ismerek valakit, aki más dolgokban nem bolond, de a saját és a magam szemének tanúságtételével dacolva (a magaméban biztos vagyok) arról iparkodott meggyőzni engem, hogy a világ valamennyi zsidójának egyik szeme feltűnően kisebb a másiknál, amely ostoba vélekedést a csőcselék körében sikerült föl-szednie. Mások komolyan állítják neked, hogy a zsidók a szagukról megkülönböztethetők, hogy az egyik vállukon véres jel van, és képtelenek messzire köpni – egész csokrával traktálva téged az egyszerre nevetséges, dühítő és sajnálatot ébresztő extravagáns ötleteknek.

IX.

Persze vannak a zsidók közt hitvány nyomorultak, szélhámosok, uzsorások, ilyen-olyan rendű és rangú gazfickók – és hol az a boldog nemzet, hol az a hitvallás, amelyikről ugyanez ne volna joggal állítható? És ugyanígy vannak köztük feddhetetlenek és értékesek, bátrak és jó erkölcsűek, bőkezűek és nagylelkűek. De az élet egyik szabálya, amelyre örömezt rábólint, sőt amelyet hangosan követel minden társadalom, ha róla magáról van szó (de szégyenletesen elfelejt, ha másokról), úgy szól: *ne ródd föl a kevesek vétkeit a többségnek*, amit nem elfogadni, tekintve a jó és a rossz elkerülhetetlen elegyülését minden közösségben, nemcsak a könnyörtületesség, de az igazságosság hiányára is vallana. A zsidókat ennél fogva mind eredetüket, mind sorsukat illetően az emberi természet szokott körülményeire tekintettel kell megítélni, nem másképp. A rómaiakat nem becsülték kevesebbre, csak mert pásztoroktól és számkivetettektől származtak (e származásban osztoztak a zsidókkal), ahogy az angolokat sem, mert barbár kalózkodók ivadékai, és számtalan nemzet többszörös keverékei. Mindezek ellenére oly nagy a viszolygás, melyet a szokások sokfélesége s kivált a vallás eltérő rítusai és doktrínái ébresztenek az emberekben, hogy a kölcsönös szeretettől és jó szolgálattól, ami pedig egyazon fajú teremtményekhez illenek, messzire elrugaszkodva, ostobán megvetik és gyűlölik egymást polgári szokásaik miatt, vallási szokásaik számlájára pedig kegyetlenül üldözik és mérsárolják egymást. A történelem minden lapja tele effajta undorító példákkal. A rágalmazás, száműzetés,

börtön és halál némelykor nem számított elég súlyos büntetésnek olyan ceremóniák semmibe vételéért, amelyek a maguk természete szerint közömbösek és gyakran jelentéktelenek is voltak, vagy a kételkedésért olyan doktrínákban, melyeket egyik fél sem értett, vagy ha értették is, azok szikrányit sem járultak hozzá ahhoz, hogy bölcsőbbé és jobbá legyen az emberiség. Gyakran a holtak sírjait dúlták föl ilyesmik miatt, hamvaikat a szélbe szórva, nevüket meggyalázva – mesterségesen hergelték effajta excesszusokra a népet, ha papok vagy politikusok nyereszkedni akartak.

X.

De nincs a világon nép vagy felekezet, amelyiknek ezekről az igazságokról szomorúbb tapasztalatai volnának minden időben a zsidóknál – mert vallási szokásaik egészében különböznek minden más nemzetétől, és némely részletben egyenesen ellentétesek számos népével, minden nemzet az ellenségük volt, és mind egyetértettek örökös gyötrésükben és üldözésükben, más dolgokban bármennyire eltértek is a nézeteik. Hogy mit kellett a zsidóknak elszenvedniük a pogányoktól, az megtudható az *Ótestamentum* könyveiből, az apokrifoknak nevezett könyvekből, Josephustól és Philóntól és a görög és római auktorok nem is kevés szemelvényéből. De minden európai nemzet annaleseinek a lapjain ott szárad a vérük, mert a kereszténység a pálma. Se vége, se hossza nem volna, ha elbeszelnénk mindazt a pusztítást, amely javaikat és személyüket érte minden országban. Ha az ellenük elkövetett kegyetlenségeket és barbár cselekedeteket csak ők maguk jegyezték volna föl, vagy mások, csak épp nem olyan keresztények, akik kortársai, szemtanúi és néha cselekvő részesei voltak ezeknek a tragédiáknak, soha felét sem hittem volna el; sőt, ha valamely keresztény nemzet vagy felekezet tudósított volna az ellenlábás keresztények e viselt dolgairól, és ha ebben nem vágta volna egybe a pártok saját könyvei, nemritkán ünnepelve a dolgot, nagyon óvatos maradtam volna és tartózkodó az elfogadásban. Gyakran úgy mérsárolták le ezrével a zsidókat, hogy még csak nem is színlelték, a legcsekélyebb okuk is volna rá – oly mértékben elrugaszkodva az emberiességtől, mintha a zsidók ostoba birkák volnának, ellenségeik meg kiéhezett farkasok. Máskor az Isten dicsőségét szolgáló buzgalmat hozták föl, mi is a legszörnyűbb és legvéresebb fordulat minden nyelvben, ha a vakbuzgók ajkáról hangzik fel. Időnként azzal vádolták meg őket szerte Európában, hogy kereszténygyűlöletükben megmérgezték a vizeket, s emiatt, holott ha forrásokról van szó, valószínűtlen, ha folyókról, lehetetlenség, egyedül Mainz városában tizenkétezer lelték halálukat. Gyakran volt kézenfekvő ürügy a szaracénokkal és mórokkal való összejátszás. Ha kereszties hadjáratot hirdettek a törökök ellen, dacolva az emberi jogok fő elveivel, ezek a rablólovag lelkű harcosok vérontásra és fosztogatásra fölszentelten, ami dühöt szerzetesek csak előcsiholni tudtak, azzal a dühvel ölték könyörtelenül halomra a zsidókat,

eleve áldás kísérvén vállalkozásukat – és hazatérvén a gyávák kegyetlenségével mérszárolták őket, kivált, ha a rövidebbet húzták, ahogy az többnyire történt, valamint a kutya ront rá a kőre, ha nem meri megtámadni az embert, aki dobta. Miért kellene messzi idegenbe mennünk (mondták) harcolni a kereszt mohamedán ellenségeivel, ha jóval olcsóbban kiérdemelhetjük az üdvösséget otthon, valahányszor lesújtunk az átkozott zsidókra? Így bántak a zsidókkal mindenütt, a fejedelmek ritkán biztosítván a szabadságukat, hacsak nem hogy kirabolhatók legyenek, ha meggazdagodtak, mit is nyugodtan meg lehetett tenni, hisz senki sem segítette vagy szánta őket, és mindenki más boldog volt, hogy az ő kárukra enyhíthet a sorsán. *A keresztények buzgalma* (mondja Henry de Knyghton)⁶ *a zsidók ellen esküdött, de igazából őszintétlenül, azaz nem a hit okán, hanem vagy versengésből, vagy irigységből amazok szerencséje miatt, vagy javaikra áhítózza, mert az isteni igazságosság egyáltalán nem hagy jóvá semmi efféjét.*

XI.

De a legmegrögzöttebb ellenségek a papok voltak, akik ezeket az emberáldozatokat ájtatos képpel bemutatták, nemcsak hogy osztozzanak a javakon a kapzsi fejedelmekkel, hanem hogy a buzgóság és szentéletűség hírébe kerüljenek a hiszékeny köznép előtt. Röviden bármi, lett legyen mégoly hamis vagy lehetetlen, jó ürügyként szolgált a zsidók kifosztására, elűzésére vagy lemészárlására. Pusztán abból, hogy megtűrték őket, ama korok hitszónokai a dögvész és éhínség okát faragták, és minden más csapását, mellyel csak lesújtott a természet, és pedig ott is, ahol zsidók soha meg sem telepedtek. Mindenütt mágusnak számítottak, az elolvasni nem tudott héber betűket pedig a tudatlan szerzetesek mágikus ábráknak tüntették föl. Volt egy hamis vád, amelyet oly gyakorta hoztak föl a zsidók ellen, amilyen gyakori a kőhajigálás a kísértetjárta házakról vagy a tűhányás a bűbájosságról szóló történetekben, és pedig (így hírlelték) a gyerekrablás vádja, hogy húsvétkor keresztre feszítsék, és megegyék a szívét Jézus meggyalázásaképpen. Ezerszer hozták föl ezt ellenük, és sok ezren szenvedtek miatta. Holott nemcsak (a később szentté avatott) Bernát, Clairvaux apátja kelt a védelmükre, hanem számos pápa is elismerte az effajta vádak gyűlöletes rágalom voltát, és komolyan szánta a zsidók nyomorúságát. IX. Gergely e tárgyban írt két levele elolvasható Raynaldusnál, ahogy IV. Incéé is (hogy másokat ne említsünk), amely levél fölmenti őket az ártatlan gyermekek ellen elkövetett kegyetlenség vádja alól, rámutatva, hogy törvényük, a bármifajta vér elfogyasztását tiltó legsúlyosabb törvény ellentmond az effajta praktikáknak,⁷ és hogy sorsuk a keresztény fejedelmek alatt messze rossz-

⁶ *De Eventibus Angliae*, I. 2. c. 13.

⁷ Gen [1Móz] 9:4 [Csak a húst az őt elevenítő vérral meg ne egyétek.]; Lev [3Móz] 17:10, 15 [14] [És ha valaki Izráel házából, vagy a köztők tartózkodó jövevények közül valamiféle

szabb volt, mint ősatyáiké a fáraó alatt. Nem is nagyon csodálom, hogy különböző uralkodók könyörületességükben gyakran megpróbálták védelmükbe venni őket, amit dacára minden hatalmuknak, sőt a pápával való szövetségüknek sem voltak mindig képesek végbevinni – olyan veszedelmes és romboló szörnyeteg a babona, ha a csőcselék nyergeli meg, és papok ösztökélik, nem ritkán azokat is ledöntve, akik egészen más szándékkal elszabadították. Második Josephusunk, Mons. Banage tisztelendő,⁸ más tanult és mérsékelt protestáns hittudósokkal egyetemben hasonlóképp kétségbevonhatatlanul bizonyította, hogy a gyermekgyilkosság rosszindulat és rágalom táplálta durva koholmány. Amikor először vetették meg a lábukat a világban, magukkal a keresztényekkel sem bántak elfogulatlanabban a pogányok, akik ugyanígy gyermekek fölfalásának vádjával illették őket; ami a keresztényeket távolról sem tudta jobb indulatúvá tenni mások és egymás iránt, olyannyira nem, hogy (említetlenül hagyva azokat az undorító praktikákat, melyeket az úgynevezett *primitív eretnekeknek* tulajdonítanak) ma bármely új szekta fölbukkanásakor ugyanezt a leleményességet tanúsítják, mit tudom én, miféle ocsmányságokkal vádolva őket. De a zsidóknál maradva, hírük-tudtuk nélkül holttetemetek hajítottak a házaikba. Ha (mint oly gyakran tették) vér mocskolta ostyát vagy keresztet rejtettek szántsándékkal a templom egy sarkába vagy bármely más helyre, ahol biztosan megtalálható volt, valami fanatikus barát csak nevetéségesen gesztikulálva fel kellett mutassa az embereknek, s azok legott rohantak, minden más bizonyíték vagy magyarázat nélkül, kirabolni és legyilkolni a zsidókat, fölégetni a házaikat és zsinagógáikat – és e jámbor praktikák nem maradtak más, nem kevésbé hitelesnek vélt csodák igazolása nélkül. Elmaradhatatlan következménye ez annak, ha engedik a klérust államügyekbe avatkozni. Magára hagyva az olvasót, hadd szedje össze az efféléket tetszése szerint más nemzetek történetéből, jómagam alább a tulajdon annaleseinkben olvasható számos más közül tárom elé példáit annak a kemény bánásmódnak, mely e nyomorult népnek osztályrészüln jutott, akiket szeretnék éppoly könnyen honosítva látni, mint bárki mást – mert nem szégyellem Pliniuszal azt mondani, hogy *minden tekintetben országom nagyságát óhajtom, de kívált óhajtom polgárainak szaporodtát, mert abban rejlik a városok igazi ereje és dísze egy szabad országban.*⁹

vért megeszik: kiontom haragomat az ellen, a ki a vért megette, és kiirtom azt az ő népei közül. / Mert minden testnek élete az ő vére a benne levő élettel. Azért mondom Izráel fiainak: Semmiféle testnek a vérét meg ne egyétek, mert minden testnek élete az ő vére; valaki megessi azt, irtassék ki.]; Deut [5Móz] 12:16, 23 [Csakhogy a vért meg ne egyétek; a földre öntsd azt, mint a vizet. / Csakhogy abban állhatatos légy, hogy a vért meg ne egyed; mert a vér, az a lélek: azért a lelket a hússal együtt meg ne egyed!] & 15:23 [Csakhogy a vérét meg ne edd, hanem a földre öntsd azt, mint a vizet.]

⁸ Jacques Basnage: *The History of the Jews, from Jesus Christ to the Present Time: Containing Their Antiquities, Their Religion, Their Rites, The Dispersion of the Ten Tribes in the East and the Persecutions this Nation has Suffer'd in the West. Being a Supplement and Continuation of the History of Josephus.* Trans. Tho. Taylor. London, 1708.

⁹ Cupio enim Patriam nostram omnibus quidem rebus augeri, maxime tamen Civium numero: id enim oppidis firmissimum ornamentum. Lib. 7. Ep. 32.

XII.

Azóta, hogy Hódító Vilmos az 1070. esztendőben először hozta a normandiai Rouenből ebbe a királyságba a zsidókat, azok javaikban és személyükben mindazt a szörnyűséget elszenvedték, amit papok és politikusok csak képesek voltak kieszelni; mindkét rendben akadtak, akiknek túl aggályos volt a lelkiismerete, és akiknek egyáltalán nem volt. Vilmos király túl bölcs fejedelem volt, túl jól tudta, milyen fontosak újonnan szerzett birodalma számára, hogysen mostohán bánt volna velük; őt követő királyaink pedig (akiknek a zsidóság valamifajta tulajdona volt) többféle, néha eléggé igazságtalan úton-módon igen tekintélyes jövedelmet húztak belőlük – meglepő is, hogy minden részrehajlás és ridegség ellenére mennyire megsokasodtak; nem volt a királyságban említésre érdemes város (egyet-kettőt kivéve), amelyben ne akadt volna zsinagóga vagy számos zsidó városlakó. Jó néhány zsidóról olvashatunk mindkét nemből, akik rendkívül gazdagok voltak földben, pénzben, illetvekekben, jelzalogban és vételi szerződésekből. Még külön zsidó kincstár is volt, ahol számon tartottak minden nyugtát és jövedelmet, amely a számlájukon fölbukkant, és ennek a kincstárnak a döntnökeit, avagy ahogy akkor mondták, a zsidók bíráit részben zsidók, részben keresztények alkották, akiket gyakran névvel, ranggal is említ a históriánk. Mindazonáltal a helyzetük kevésbé volt irigylésre méltó, mert bármely fizetés joggal vagy jogtalanul fölrótt elmaradásáért gyakran mind börtönbe vetették őket, feleségestül, gyerekestül, szolgálstul, és nemritkán kényszerítették őket arra, hogy elengedjék a tartozásokat, melyekkel mások voltak adósaik. Aki részletesebben kívánna tájékozódni erről, bőségesen kielégítheti a kíváncsiságát Madox úr éppoly akkurátus és elmélyült, mint hasznos és szórakoztató *History of the Exchequer*éből. De ami példákkal én szolgállok, jobbára a vallás számláját terhelik, és ilyeneket más történészekről gyűjthetem, akik ezeknek a zaklatásoknak az okait, illetve ürügyeit is elbeszélnek. William Rufus, aki vallás dolgában nem volt vakbuzgó, ugyanazoknál a politikai okoknál fogva támogatta, mint amelyek miatt apja áthozta őket; és halálosan meg is gyűlölte őt a papság, nem is csak a vak hódolat hiánya miatt, hanem mert mindig szavatolt a zsidók méltányos meghallgatásáért, a papokkal folytatott vallási disputákban is. I. Henrik a támogatójuk maradt, ugyanazon okokból, mint az apja és a bátyja, Maud és István vetélkedésekor pedig egyik fél sem ért rá sokat foglalkozni velük, sem jó, sem rossz szándékkal. II. Henrik uralkodásának harmincharmadik évében lefoglalta ingóságai negyed részét adó gyanánt, mondja Madox úr; és nemritkán háromból csak egy rész maradt meg nekik. De ez a király, akivel I. Vilmos politikai elképzelése véget ért, nem volt ellensége a zsidóknak.

XIII.

Ám I. Richárd idején nemcsak Norwichban, Lynben, Stanfordban s más városokban fosztották ki őket mindenből, amijük volt, s ölték le sokukat gyászosan, főképp a papság uszítására, de Londonban és Westminsterben is, ahol épp a koronázás napján bántak el barbár módon velük, némelyiküket magában a templomban sújtva agyon, azzal az ürüggyel, hogy meg akarták babonázni a királyt. Mintha a városok egész népe cinkos lett volna ebben a színlelt mámorban, elhangzott a csatakiáltás, és a vakbuzgók (tudottan a királyság legzajosabb és legtudatlanabb fickói) kegyelmet nem ismerve rontottak rá a zsidókra. Yorkban ötszázukat zárta az ostrom a királyi vár egyik tornyába, s mert a váltságdíj, melyet életük fejében fölajánlottak, visszautasítottak, (kétségbeesésükben és hogy elkerüljék az ellenség még kegyetlenebb tetteit) előbb leölték feleségüket és gyerekeiket, aztán magukra gyűjtötték a házat, amelyben voltak – olyan tett ez, amelyet heroikusként tartottak volna számon a rómaiak, görögök vagy karthágóiak is, s az effélel nem ítéli el Sámson története, ahogy nem ítéli el a Makkabeusok hívei sem.¹⁰ E kegyeletes mézszárlás után a város keresztény lakói igen becsületesen megszabadultak adósságaiktól, a zsidóktól rabolt zsákmány és adóslevelek révén. Az alattvalóival oly visszataszítóan és gonoszul bánó János király el sem mulaszthatta, hogy alá ne vesse e nyomorultakat minden kínzásnak és háborgatásnak, melyektől azok megváltani kényszerültek magukat, ahogy ezt akkoriban nevezték, és ahogy az gyakorlat volt. Legalább az egyik szeme ki volt tolvá mindegyiküknek (mondja Stow), és volt, akinek egy héten át naponta kiverték egy fogát, míg csak meg nem váltotta a maradékot tízezer ezüst márkával; akkoriban a zsidók mind hatvanezer

¹⁰ Eleazár és Razisz, 1Mac 6:43–46 [Ekkor azt látta Eleazár, Saura fia, hogy az állatok közül az egyik királyi páncélokkal van felvértezve és kimagaslik a többi állat fölé. Ebből azt gyanította, hogy azon van a király. / Elszánta tehát magát, hogy megszabadítja népét, és soha el nem múló nevet szerez magának. / Vakmerően odarohant tehát a hadsorok közé, lesújtott jobbra is, balra is, úgyhogy mindkét oldalon hullottak a csapása alatt. / Majd a lába közé bújta az elefántnak, aláment és megölte. Az rázuhant a földre, és ő halálát lelte ott.]; 2Mac 14:36–47 [Egy bizonyos Raziszt, aki Jeruzsálem vénei közé tartozott, följelentettek Nikanornak. Szerette honfitársait, és nagy tekintélynek örvendett. Jóságáért a zsidók atyjának nevezték. / Mert már azelőtt is, a lázadás idején is azon volt, hogy tisztán megőrizze a zsidóságot, testét és életét elszántan kockára tette a zsidóságért. / Nikanor most nyíltan ki akarta mutatni a zsidókkal szemben ellenséges érzületét, ezért elküldött több mint ötszáz katonát, hogy fogják el. / Mert azt hitte, hogy az elfogatással súlyos csapást mér rájuk. / A csapatok már épp meg akarták szállni az erős házat. Erőszakkal betörték a kaput és tüzet hozattak, hogy felgyútsák az ajtókat. Mivel minden oldalról körülzárták, a kardjába dőlt. / Inkább meghalt becsületben, mint hogy a gonoszok kezére kerüljön, és nemes érzelmeihez méltatlan bánásmódban részesüljön. / Ám a nagy izgalomban nem sikerült neki egészen jól a dőfés. Közben a csapat behatolt az ajtókon. Erre gyorsan fölment a falakra és hősiiesen a sokaságba vetette magát. / Csakhogy ez gyorsan visszahúzódott, keletkezett egy tér, s ide esett. / Mivel még mindig élt, haragra gerjedve felállt, jóllehet égő sebeiből patakzott a vér. Aztán a tömegben áthatolva feljutott egy meredek sziklára. / Már teljesen előntötte a vér. De azért kitépte beleit, megragadta mindkét kezével és rádobta a tömegre. Közben kérte az élet és lélek Urát, hogy egy napon adja neki vissza. Így halt meg. – A Káldi-Neovulgáta fordítása.]

márkát fizettek. De mikor ez a király és bárói polgárháborúba keveredtek, a két fél közé szorult zsidók ügye végképp siralmassá vált; mert amikor a bárók erővel betörték Londonba, átkutatták a zsidók ládáit (mondja ugyanez a Stow), hogy megtömjék saját, jó ideje üres erszényüket, és hogy magukat a klérusnál behízelegjék. III. Henrik idején, miután megengedték nekik, hogy saját költséjükre pazar zsinagógát építsenek, azt lusta és mihaszna szerzetesek kérésére elvették tőlük, és Szűz Máriának szentelték, s az most, újjáépítve a borzalmas tűzvész után, a Szt. Antholin-templom. Ugyancsak az ő országlása alatt annak az elcsépeelt koholmány-nak az ürügyén, hogy őt keresztre feszítendő Norwich környékén elraboltak egy gyermeket, pusztá életük és minden javuk a királynak ítéltetett szabad rendelkezésre, ő pedig igyekezett magának a legjobbat kihozni ebből az alkuból; de hogy el lehessen a dolgot viselni, nem ontott ártatlan vért. Máskor egy Yorkban született zsidótól, bizonyos Aarontól, tizennégyezer márkát vett el a maga számára, tízezret a királynőnek; aztán harmincezer márkányi ezüstöt magának és kétszáz marka aranyat a királynőnek. Egy másikuk, Ábrahám nevű, 7000 márkával váltotta meg magát. És még mindig az ő uralkodása alatt ugyanazzal az áporodott ürüggyel, hogy keresztre feszítettek egy gyermeket, százket zsidót vittek fogolyként Lincolnból Londonba, ahol közülük tizennyolcat fölakasztottak. Öt év alatt négyszer vádolták meg őket ezzel a bűnnel, a legcsekélyebb ok nélkül.

XIV.

Nem Henrik király és papsága voltak pusztán ellenségeik; mert ahogy János király idejében is történt, a Henrik ellen fegyvert ragadt bárók kegyelmet nem ismerve támadtak rájuk mindenütt. Hétszázra rúgott a száma azoknak, akiket Londonban megöltek – aki túlélte, azt megfosztották mindenétől, zsinagógájukat pedig bemocskolták, mert a zsidók több mint két pennyt követeltek volna a keresztényektől húsz shilling heti használatáért. I. Eduárd király, miután megtiltotta nekik az uzorát, amivel éhhalálra ítélte őket, egyszerre kétszázötvenhetüket végeztette ki érmék körülnyírása miatt, mely bűnben valószínűtlen, hogy mind bűnösök lettek volna; és számos zsidót köttetett ló farkához és akasztatott föl Londonban, mert nemzetükből mások állítólag keresztre feszítettek egy gyermeket Northampton környékén. Mi több, azzal is megvádolták őket, hogy folyóútjani tervezték ez utóbbi várost, London városával egyetemben, ami a legvalószínűtlenebb történet, amit csak kitalálhatni, hisz ez volt az a két hely, amely a legtöbb zsidónak adott otthont, és ahol tudottan a leginkább boldogultak. Majd a király elrendelte zsinagógáik (melyekből akkoriban sok volt) lerombolását, és mert Franciaországban pénzre volt szüksége, egyetlen nap alatt lefogatta mind a zsidókat Angliában, tizenkétezer fontnyi ezüstöt préselve ki belőlük váltságdíj gyanánt. Végül elborzadás nélkül nem említhető embertelenségek után 1290-ben mindenestül száműzte őket a királyságból; tizenhatezer ötszázötvenegyre rúgott azoknak a szá-

ma, akik elmentek; házaikat és tulajdonukat eladták, így szép summa pénz került a kincstárba, túl azokon az adományokon, melyeket ebből a király a kegyeltjeinek és a klérusnak juttatott. Nem szabad feledésbe merülnie, hogy az egyik hajó kapitánya mindenkit, aki a fedélzeten volt, kitett a Temze torkolatának homokjára, ahol nyomorultul elpusztultak. Ürügy számtalan akadt, hogy a király így bánjon a zsidókkal, s azokat mind egy Londonban tartott színódus terjesztette elő; egyebek mellett azt is mesélték, hogy valami pap egy csinos zsidó nő szerelmét megnyerendő, elhagyva rendjét és vallását, körülmetéltette magát, és meg is házasodott – mert nincs felfordulás a világban, hogy ne találhatnák a legfenekén egy nő vagy egy pap, s ebben az ármányos történetben, íme, megkaptuk mindkettőt.

XV.

A zsidók így, miután 220 éven át éltek itt, egyszerűben száműzettek, és nem is térhettek vissza újból, míg csak a legutóbbi polgárháborúk idején Oliver Cromwell, akinek ehhez megvolt a szíve, de nem volt kormányzat adta joga, be nem engedte őket. II. Károly király uralkodása idején tudomásul vették és megtűrték ittlétüket, de ezt nem hagyta jóvá a parlament valamely törvénye vagy szava – s mindmáig nem áll mögöttük más, mint ez a kegy, holott többet érdemelne engedelmisségük és ragaszkodásuk a kormányzathoz, melynek támogatására erszényük mindig nyitva volt. A zsidók említett száműzetése akkoriban éppoly nagy port kavart föl a világban, mint jóval később Spanyolországból való száműzésük; ez is, az is egyformán sértette a közjót, ahogy ez is, az is mindkét nemzetnél a papság szüntelen lármázásának volt köszönhető is. Időről időre korábban is elhagyta néhány angol zsidó a vallását; ami ma a Rolls a Chancery-lane-en, valaha az effajta áttéréseket szolgáló szeminárium volt, avagy a Térítés Háza; ám e szomorú alkalmából sokan döntöttek úgy, hogy inkább válnak kereszténnyé, mintsem elhagyják édes szülőházájukat, és idegen földön vesszenek éhen; a tetejében a király lefogatta és elvette volna tőlük mindegyik hat év alatti gyereküket, ami rengeteg családban adhatott az áttérésre okot. Mai ivadékaik (ki hinné?) a szászoktól eredeztetik magukat, s a dánoktól vagy a normannoktól; talán két-három családtól eltekintve, akik, mint hírlik, nem átallják bevallani, hogy egy sokkal ősibb nemzetből származnak. Sokuk menekült Skóciába, ami megmagyarázza, hogy miért viszolyognak furcsa módon a disznóhústól és a véres hurkától a szigetnek azon részén, hogy más könnyen megfigyelhető hasonlóságot ne is említsünk. De amint visszaeresztették őket Nagy-Britanniába, a zsidók hatalmas ünneplést csaptak mindenütt, valamiféle új kor beköszöntét látva ebben, és azóta is minden évben ünneppel emlékeznek meg erről az áldásról; s birtokomban van egy igen csinos költemény is, melyet Barrios vetett papírra e tárgyban.¹¹

¹¹ Episztola a Kahal-Kadoshoz (azaz a Szent Egyházhoz) Londonban.

XVI.

Ma, s ez mindannyiunkat örömmel tölthet el, a tulajdon nemzetünkbeliek nem is csak rég megszabadultak az efféle barbár és véres szokásoktól, de nagyon is érzékelhető mértékben (ha annyira nem is, mint kívánható) levetköztek bizonyos korlátolt és bigott elveket, amelyek nem kevésbé ellenkeznek a közönséges emberiséggel és az igaz vallással, mint tulajdon köz- és magánérdekekkel. Politikai törekvéseink, a szabadság tisztelete és pártolása, nem mondanak ellent ennek az állításnak. A csőcselék, elismerem, ritkán örül bármely országban, ha idegenek érkeznek közéjük – ami először is abból adódik, hogy elfelejtik, kezdetben azok voltak maguk is; másodsor mert irigyen nézik, hogy mások is osztoznak velük egyazon a mesterségen vagy üzleten, mit is úgy hívnak, hogy *kiveszik a falatot a szájukból*; és harmadszor mert ezt az ellenszenvet csalja elő belőlük azoknak a ravaszkodása, akik valami változtatáson törnek a fejüket a kormányzatban. De mert a bölcs tisztségviselők meg akarják előzni az utóbbit, és érzékenyek a legelsőre, tudják hát, hogy az emberek gyűlöletének második oka igazából az ország boldogulásának az ügye, és ezért nem hederítve azokra, akik mással sem törődnek, csak önös céljaikkal, mindenkor bátorítani fogják az idegenek érkezését. Nem tagadjuk, így több lesz szabóból és cipészből – de több készül ruhából és cipőből is, mint korábban. Ha több a takács, órás és más mesterember, akkor ez okból több szövetet, órát és más árukból is többet exportálhatunk, mint korábban – és az ily különböző nációjú ily sok mesterember versengésének köszönhetően nemcsak jobban megcsinált áruink lesznek, de hamarabb vevőre is találnak, mert olcsóbban készülnek, mint azok áruai, akik ugyanarra a piacra jönnek. *A több-jobb-olcsóbbnak ez az egy szabálya mindig is győz a piacon minden más érdek és meggondolás fölött.* Ám ezekhez az érvekhez hozzátehetjük, hogy az a csőcselék, amelyik ennyire viszolyog a szegény idegenek érkezésétől, igencsak örül a gazdagoknak, és ez általánosságban áll majd a zsidókra, akik, túl ezen, mindig gondoskodnak a tulajdon szegényeikről, bárhol legyenek is, és akikről ennél fogva sehogy sem mondható (az imént idézett közkeletű fordulattal), hogy *a más szájából veszik ki a falatot*. Mindezek az előnyök még kézenfekvőbbek a föld termését illetően, ahol is megmutatkozik (Locke úr szavaival),¹² *mennyivel fontosabbnak kell tekinteniünk az emberek számát*

¹² [Kézírásos kiegészítés, melyet a *polgári kormányzat igazi eredetéről, hatásköréről és céljáról* szóló páratlan *Értekezés*nek 43. paragrafusához írt a margóra. („Kiderül ebből, hogy az országok nagyságánál többre kell becsülni az emberek számát; hogy a földterületek növelése és helyes felhasználása alkotja a kormányzás nagy művészetét; és hogy az uralkodó, aki annyira bölcs és isteni lesz, hogy a szabadság bevett törvényeivel védelmezi és bátorítja az emberek becsületes munkálkodását a hatalom elnyomásával és a pártok kicsinyességével szemben, hamarosan túlságosan is nehéz ellenfél lesz szomszédai számára.” – John Locke: *Értekezés a polgári kormányzat igazi eredetéről, hatásköréről és céljáról*. Ford. Endreffy Zoltán. Budapest, Gondolat. 1986. 68.) A fejtegetés csak az 1690-es évek végén került a szövegbe, lásd uo. 229. 13. jegyzet.]

a domíniumok nagyságánál; s hogy a művelt földek növelése és helyes használatuk a kormányzat nagy küldetése. Az a fejedelem (mondja), aki elég bölcs és elég jámbor ahhoz, hogy a szabadság szilárd törvényeivel gondoskodjék az emberiség becsületes iparkodásának bátorításáról és védelméről a hatalom elnyomása és a pártok szűklátókörűsége ellen, hamarost túl kemény ellenfelévé válna szomszédainak. A te trónodon, ó, Britannia, ilyen fejedelem ül, lévén az egyetemes honosítás, virágzó földek népe, különös érdeked.

XVII.

Hogy az élelmet adó szántóknak és az élelem megfizetéséhez szükséges jövedelmeknek köszönhetően az emberek megsokasodása földuzzasztja a behoza-
talt és kivitelt, a helyőrségeket és hadakat, az, remélem, immáron senki előtt
nem kétséges, és nem maradt titok. És csak hogy mindeme dolgok minél gyor-
sabbban és hatékonyabban megtörténjenek, azért emelek szót a zsidók honosít-
ásáért. Mert ha ez egyszer elvégeztetett, okom van hinni nemcsak, hogy leg-
ott nekilátnak építeni, gazdálkodni, hajózni és adni-venni (amint arra korábban
utaltam), hanem hogy többen is jönnek mindenünnen, mint más népek. Sok
helyütt még mindig keményen bánnak velük, ha nem is metszik el oly könnyű
szívvel a torkukat, mint korábban. Általában ki vannak téve a katonaság büntet-
len erőszakoskodásának és fosztogatásainak, míg ellenben Britannia békés ölen
biztonságban volnának az effajta nyers inzultusoktól. Számos városban jártam,
ahol gyalázatos módon minden éjjel rájuk zárják a városnegyedüket, külön őrség
őrizete alatt, mint Prágában; másutt, mint Kölnben, nem szabad a városban időz-
niük, hanem ahányszor csak átjönnek Deutzból, a Rajna túloldaláról, minden
óráért, melyet a városban töltenek, komoly összeget kell fizetniük, és napnyugta
előtt el kell hagyniuk a várost – míg ha Köln polgárai fölismernek önnön ér-
deküket, inkább védettséget és privilégiumokat kellene nyújtaniuk, egy zsinag-
ógával egyetemben, hogy közöttük lakjanak. Milyen jelentéktelen halászfalu
volt Livorno a zsidók beeresztése előtt? Milyen ágrólszakadt Lisszabon, mióta
elveszítette őket? Csak a példa kedvéért említtem ezeket a városokat, minthogy
sok más városban is tanúja voltam ennek az ostoba politikának. A zsidók a leg-
több helyen arra kényszerülnek, hogy sajátos ruházatot viseljenek, sárga fejfedőt
Rómában, vöröset Velencében; gyakran megadóztatják jövésük-menésüket, és
a hatálya alá esnek még sok más részrehajló rendszabálynak. Igaz, Törökország-
ban ingatlan vagyonnak is örvendenek, és kézműves mesterségeket gyakorol-
nak, Lengyelországban pedig számos iskolájuk van, ahol nemzetük polgári és
kánonjogát tanulmányozzák, minthogy jogukban áll még bizonyos bűntények-
ben is maguk között ítélni – de török földön csak egy kicsit bánnak jobban
velük, mint a kutyaikkal, lengyel földön pedig gyakran vannak kitéve elmond-
hatatlan megpróbáltatásoknak.

XVIII.

Mármost minél rosszabbul bánnak velük – az említett módokon vagy másképp – valamely országban, annál hajlamosabbak lesznek áttelepülni ide, ahol már elvegyülten élnek együtt a többi polgárral, megkülönböztető ruházat vagy rájuk kivetett sarc nélkül. Nincs sem jövedelmező állás, sem mozdíthatatlan tulajdon, mit otthagynának, az utóbbit kivéve Hollandiában, míg itt mindkettőben reménykedhetnek, és ha egyszer itt vannak velünk, soha nem hagynak el bennünket – hisz nem csábíthatja őket több előjoggal semelyik más nemzet, vagy ha netán mégis, az egyedül a mi hibánk kell legyen. Senki se értse félre, amit az állásokról mondtam: mert az egyházban, mint főntebb megmutattam, egyiküket sem fogják fölkarolni, és ugyanígy ki vannak zárva a legtöbb kedvezésből az államot illetően, az eskütétel bizonyos formái és néhány más feltétel miatt, melynek vallásukkal összhangban nem tehetnek eleget. De vannak hivatalok, ahol nem kívántatnak meg efféle kvalifikációk, és amelyeket egyaránt viselhetnek bármely vallás férfiai, a kincstárban, a vámnál, az adóhivatalnál – és annak sem látom okát, miért ne alkalmazhatnák a zsidókat a Cityben a Bank vagy a Kelt-Indiai Társaság vagy valami efféle igazgatójaként; és tudjuk, olyan az ember természete, hogy akár kiadásokkal járó állásra is ácsingózik pusztán a megtiszteltetés és bizalom kedvéért. Szétszóratásuk óta (bár utóbb nem oly gyakran) hány helyen örvendhetek tekintélyes rangnak és hivatalnak? Néhol főminiszterek voltak, sok helyütt főkincstárnokok, és a legtöbb helyen követek. Konstantin császár ediktumban engedélyezte a zsidóknak a bírói hivatal viselését, ahogy decurionok, avagy városatyák is lehettek Trierben és Kölnben – amely privilégiumot már korábban garantálta számukra birodalmában Alexander Severus császár. Egyszóval úgy kell honosítani őket Nagy-Britanniában és Írországbán, hogy akárcsak a kvékerek, ne akadályoztassanak semmiben, csak amiben maguk akadályozzák magukat. Az egyetemes honosítás és a hivatalviseléstől való teljes eltiltás egymással tökéletesen összeférhetetlenek: ahogy valaki, aki nagyon is értett az ilyesmihez, mondta: *Ha amióta csak az emberiség létezik, kevesen találtak, akik szülőhazájukért a jutalom minden reménye nélkül kitették testüket az ellenség fegyvereinek, gondoljátok, találni bárkit is, aki vállalná a veszélyt egy másik kormányzat kedvéért, ha nemcsak nem lát jutalmat, de mindenestül ki is van zárva bármi jutalomból!*¹³ Ám önmagában az adásvétel privilégiuma (kivált, amióta a jogcímeiket általánosan garantálni ígéri a regiszterek fokozatos bevezetése) a legerősebb indíték lesz idehozni a zsidók leggazdagabbjait: mert demonstrálható, hogy az

¹³ Etenim cum pro sua Patria pauci post genus hominum natum reperti sint, qui, nullis praemiis propositis, vitam suam hostium telis objecerint; pro aliena Republica quemquam fore putatis qui se opponat periculis, non modo nullo proposito praemio, sed etiam interdicto. Cic. *Orat pro L. Corn. Balbo* [M. Tulli Ciceronis *Pro L. Cornelio Balbo oratio ad iudices*, X. 26], cap. 10.

ingatlan tulajdon hiánya, nem valamiféle képzelt átok vagy más nevetséges képzelgés a valódi oka, hogy azoknak a hatalmas vagyonoknak, melyekre gyakran szert tesznek, egyike sem száll, vagy csak ritkán a harmadik nemzedékre, mert lebegők és lehorgonyzatlanok, ami megakadályozza a családjukat abban, hogy tekintélyessé váljanak, s következképp megfosztja őket attól a hiteltől és tekintélytől, melyre minden derék ember oly dicséretes módon törekszik.

XIX.

Húzzunk hát hasznot, mint bölcsen tettük más dolgokban is, abból, hogy némely más nemzet hamis mércével mér, s ne hagyjuk, hogy rászedjen bennünket a politika vagy a jámborság valamely csalárd ürügye – mert említhetnék egy bizonyos várost, ahol a főkolompós lelkész, mikor jó véleménnyel lévén az állapotokról a zsidók ott megtelepülni szándékoztak, oly szenvedélyes szónoklattal kelt ki a kereszt ez ellenségeinek befogadása ellen, s úgy fölkorbácsolta az emberek buzgalmát (jobban mondva dühét), hogy azzal a magisztrátus már nem mert szembeállni – jele ez a gyatra kormányzatnak. Az erre föl visszaközö zsidókat igen tisztos feltételekkel és széles körű privilégiumokat fölajánlva meginvitálta egy szomszédos város, amely jelen pompáját nem kis részt ezeknek az embereknek köszönheti. Az előbbi város gyalázatos hitszónoka pár évvel később meghalván bizonyos iratok világosan föltárták, nem isteni sugallat, hanem a másik várostól kapott járadék volt az ok mind a mennydörgő prédikációkra és lélekemlő szónoklatokra, melyek elűzték a zsidókat úgy, hogy vissza se néztek. Hazája irtózáttal őrzi a hitszónok emlékét mind ez óráig, de ez késő bánat – s ezért más országok inkább vegyék időben számba, eltűrjék-e az ilyen gyűjtogatókat akár ebben, akár más ügyekben, és tegyék a dolguk, hisz biztosak lehetnek abban, hogy a bérencek nem kockáztatnak, és nem is fáradoznak ingyen, és mert nem kisebb bizonyossággal fedezhető föl, ki fizeti őket, ha megfontoljuk, ki nyer és ki veszít az emberek megtévesztésében elért sikerükkel.

XX.

Elidőzhetnék számos más, nem kevésbé meggyőző érvnél a zsidók mellett, mint amilyenek az eddig elmondottak voltak – ám nehogy azt gondolja bárki is, hogy amit honosításuk hasznos és biztonságos voltáról állítottam, az (bár becsületes elvekből, de) rítusaikat és szellemüket illető tudatlanságból fakadt, holott azokkal voltaképp nem keveset fáradoztam, valamint hogy olyan érvekkel szolgálhassak, melyeket itt szántsándékkal elhagytam, kellő időben közzéteszem egy olyan értekezés olasz nyelvről való fordítását, amelyet 60 évvel ezelőtt írt Simon

Luzzatto, a híres rabbi.¹⁴ Ezt az írást az enyémmel közléről rokon szándékkal ajánlották a legfenségesebb velencei köztársaságnak, ahol épp terheket szándékoztak a zsidók vállára helyezni, de ez az írás eltérítette ettől a várost. Luzzatto rendkívüli tudású és biztos ítéletű férfiú volt, éles elméjű és nem közönségesen ékesszóló, amiből kitűnik, hogy a zsidók nem voltak mindig híján a rátermett férfiaknak, bár ő maga is jó okokkal szolgál arra nézve, miért nem akadnak nagy számban közöttük ilyenek ma, ami bármely más néppel is megtörténhetnék hasonló körülmények között. Nem vágok elébe annak, amiről oly okosan értekezik az emberek, a kereskedelem, a pénz vagy a hivatalok körforgása és más effélék tárgyában; és nem akarok kitérni azokra a különféle cáfolatokra sem, melyekkel igen hihetően és nem csekélyebb tehetséggel nemzete védelmére kel a legkülönbélebb rágalmakkal és előítéletekkel szemben. Általában az ünnepektől történezt, Cornelius Tacitus rágalmaitól védelmezi őket, kivált pedig háromfajta ellenségtől, amelyekre minden országban múlhatatlanul ráakadtak. Először is ott vannak a vakbuzgók, akikhez a papok és a hipokriták sorolhatók; másodsor a politikusok, értve ezen a korrupst államférfiakat és a magánérdek hajhászait; és harmadszor a csöcselék, melyet a vallás vagy a közjó köpönyegében a másik kettő mozgat, lelkesít föl és bolondít, saját sötét céljainak minél jobb szolgálatára.

XXI.

Ám, és ez még inkább érdemes a meggondolásra, Luzzatto arra is rámutat, hogy a zsidók nemcsak a mi időnkben nem tolaakodók, de soha nem is készttette őket semmi vallásuk fegyverek által való terjesztésére; és az emberieség és a más nemzetek iránt mutatott kölcsönös baráti indulat kötelmei alól sem érezték soha fölmentve magukat vallásuk számlájára róhatóan. Mit több, ha ezek az állítások megállnak (és nem kétlem, hogy megállnak), bátran megszabadulhatnak gyötrelmeiktől azok, akik oly fellengzősen fáradoznak, hogy bemutatthassák, a zsidó vallás nem minden időkre és minden vidékre termett, amit, úgy tűnik, hitvallói soha nem állítottak; úgyhogy ezek a hitvitázók saját árnyékaikkal hadakoznak, vagy saját fegyverzetükkel ruháznak föl valami ellenfelet, hogy csak annál könnyebben legyűrjék. Luzzatto határozottan állítja, hogy vallásuk zsidó vallásként, avagy a természetjogtól megkülönböztetetten tekintve egyedül saját népükre és köztársaságukra volt szabva; úgyhogy sohasem parancsoltatott meg nekik, vezessenek be másokat is sajátos rítusaikba és ceremóniáikba, bár mindenütt örömmel hirdetik fennhangon a világnak az isteni jóságot, bölcsességet és hatalmat, mindazoknak az emberi kötelességeknek és Isten más attribútumainak a révén, melyek a természetes vallást alkotják. A *Ótestamentum* számtalan szö-

¹⁴ [Simone Luzzatto: *Discorso circa il stato de gl'Hebri et in particolar dimoranti nell'inclita città di Venetia*, 1638. Az ígért fordítás nem készült el.]

veghelye közt, amelyek e tan mellet szólnak, idézi Malakiás első fejezetének tizenegyedik versét, melyben ez a próféta Jehova nevében azt mondja: *Hiszen napkelettől fogva napnyugotig nagy az én nevem a pogányok között, és minden helyen tömjénnel áldoznak az én nevemnek és tiszta ételáldozattal! Bizony nagy az én nevem a pogányok között! azt mondja a Seregeknek Ura.* Az érdemi igék itt nincsenek kimondva (a héber nyelv egy általános szokása szerint), a zsidók ezt jelen időben toldják ki, a keresztények jövő időben, úgyhogy ahol egyikük azt olvassa, *nagy az én nevem a pogányok között* vagy *tömjénnel áldoznak az én nevemnek*, ott a másik azt, hogy *nagy lesz az én nevem a pogányok között, és tömjénnel fognak áldozni az én nevemnek*, ahol is igazságot kell szolgáltatnom angol fordítóinknak, becsületükre legyen mondva, ebben a szakaszban, ahogy néhány másik hasonló természetűben, a *shall* igét más betűkkel rendelték kinyomtatni, nem lévén megtalálható az eredetiben.¹⁵ Ami engem illet, nem tiszttem megmondani, melyik hívebb az eredeti elgondoláshoz, vagy szolgálja valamelyik elfogadott feltevést, csak az, hogy hangot adjak a zsidók bevett véleményének az idegenek vallási állapotát illetően, mire is ők az Ótestamentum számos más szöveghelyéből is következtetnek, végtelenül nagyobb könyörületességgel, mint a keresztény tömeg, amely kivétel nélkül elátkoz mindenkit, akihez nem jutott el az *Ó-* vagy az *Új-szövetség*, az utóbbi közzététele óta az előbbi követőire is kiterjesztve ugyanezt a kegyetlen ítéletet. Aki keresztények a pogányok üdvözülését lehetségesnek tartják, csak kevés rendkívüli személyiségnek tartják fenn ezt a privilégiumot, és eszméjükhöz rendszerint a paradox intelmek egész kíséretét szegődttetik el, s ez a nagy mértékletesség hitványságukra vall.

XXII.

Az biztos, másfelől, hogy a zsidók sohasem zárták ki a mennyből az erényes idegeneket, ugyanúgy nem, ahogy a pogányok egyetlen csoportja sem más népet vagy az összes népet. Az egész emberi nemből egyedül néhány keresztény teremtette meg az elkárhozás teológiáját, mintha csak vallásuk hasznos vagy szükségszerű volta bizonyíthatatlan volna nélküle – s egymással sem könyörületesebbek ők, az övéi kivételével ki-ki szó szerint kiátkozván a többi keresztényt; s még azok a közösségek is, amelyek nem ezt a durva nyelvezetet használják, kinyilvánítják, hogy mind a többiek állapota legalábbis nagyon kockázatos, és ha

¹⁵ [For from the rising of the sun even unto the going down of the same my name *shall be* great among the Gentiles; and in every place incense *shall be* offered unto my name, and a pure offering; for my name *shall be* great among the heathen, saith the LORD of hosts. – Mal 1:11, a King James-biblia fordítása. „Hiszen napkelettől fogva napnyugotig nagy az én nevem a pogányok között, és minden helyen tömjénnel áldoznak az én nevemnek és tiszta ételáldozattal! Bizony nagy az én nevem a pogányok között! azt mondja a Seregeknek Ura!” (Károli fordítása követi a héber eredeti jelen idejű megfogalmazását.)]

szóban nem is, de voltaképpen a maguk fajta kiválasztottakra korlátozzák az üdvösséget. De Luzzatto (meg ne feledkezzünk róla) összes hittestvérével egyetemben arra a következtetésre jut mind a dolog természetéből, mind a fentebb idézethez hasonló szakaszokból, hogy bár a zsidók kapták a vallás legjobb formáját, melyhez Júdeában megtérítették – nem erővel – szolgálókat és a közöttük élni szándékozó idegeneket, de a maradék világ sem maradt kinyilatkoztatás, csodák és próféták híján, amint az Melkhisédek,¹⁶ Bálám,¹⁷ Jethro,¹⁸ Jób példájából látható; és (szerintük) Naómi sem győzködte volna Ruthot, a menyét, hogy térjen vissza saját népéhez és isteneihez,¹⁹ ha meg lett volna győződve róla, hogy nincs üdvözülés a zsidó egyház sáncain kívül. Csak annyit még e tárgyról, hogy a zsidók könyveikben is vallják, amit sok tanult rabbi szájából hallottam megerősíteni magam is, tudniillik hogy ha ma korlátlan birtokában volnának régi kormányzatuknak és országuknak, akkor sem törekednének az egész világot a maguk teokráciájának hívévé téríteni, a többi nemzet nem lévén érintve megemlékező rítusaikban, melyek sajátlagosan az izraeliták történetéhez kapcsolódnak. A pészah ünnepe Egyiptomból való megmenekülésükre emlékezik, és csak az ő megmenekülésükre; a sátrak ünnepe sátrakban laktukra a pusztában, és hasonlóképp a többi. Még legközelebbi szomszédai közül is csak nagyon kevesen jöhetnének könnyűszerrel évente háromszor Jeruzsálembe, s van több hasonló parancsolat, melynek mások képtelenek engedelmeskedni – amiért úgy gondolják, csoda volna, ha vallásuk az egész világot érintené. És ezért nem várnának el többet a Júdeán kívül élő maradék emberiségtől, mint hogy utálattal kerüljék a holtak imádatát a bálványimádás minden más fajtájával egyetemben, fogadják el és tiszteljék a legfőbb lényt, avagy első okot, és engedelmeskedjenek a természet törvényének mint életük és erkölcsaik illő szabályának. Ha az egész világ romlatlan formában ezt a hitet vallaná, és lelkiismeretesen követné ezt a gyakorlatot (kísérje bármely rítus, ha nem kegyetlen, tisztátalan vagy gyalázatos), a zsidók nemcsak hogy lehetségesnek tartanák az üdvözülésüket, de mintegy a hittestvéreikként tekintenének rájuk, még ha nincsenek is sajátos kinyilatkoztatás birtokában, és mindig is tartózkodnának attól, hogy bármiképp megsértsék a hitüket, amit valóban senkinek nem volna szabad megtennie senkivel, semmi esetben – és a zsidóknak ellentmondást nem tűrően parancsolja törvényhozójuk, hogy *ne szidalmazzák a más nemzetek isteneit*.²⁰

¹⁶ [1Móz 14:18–20.]

¹⁷ [4Móz 22.]

¹⁸ [2Móz 3:1.]

¹⁹ [Ruth 1:15.]

²⁰ Exod 22, 28 [Thou shalt not revile the gods, nor curse the ruler of thy people. – a King James-Biblia fordítása; „A bírakat ne szidalmazd, és néped fejedelmét ne átkozd.” – 2Móz 22:28. Ennek a helynek már a rabbinikus hagyományban három különböző értelmezése van; lényegében ugyanezek jelennek meg később a kora újkori keresztény interpretációkban is. Az egyik szerint, amely megfelel Toland véleményének, valóban más népek isteneiről van szó. Károli fordítása, valószínűleg Kálvin álláspontja alapján (lásd pl. *Nagy Intitúció*, IV.20.4) a

XXIII.

Csak röviden érintem a vita ilyesfajta pontjait, s (ez alkalommal) nem is mintha foglalkoztatna a kérdés, hanem mert egyenesen ama honosítás mellett szólnak, melyet javaslok, hisz ez a tanítás jóval ártalmatlanabbnak és barátságosabbnak mutatja a zsidókat, mint azt róluk általában képzelik, mindenestül eloszlatva a félelmet az áttérítésektől. S e nélkül a fontos magyarázat nélkül, nem kétlem, ennek a védőbeszédnek a megjelenése nyomán furcsa történeteket kellene hallanunk a judaizáció veszedelméről olyanok szájából, akik lelkük mélyén egy szót sem hisznek belőle. A szerzőt, ez a legkevesebb, úgy mutatják be, mint aki nagyon is okot ad a gyanúra, és örüljön, ha nem vettetik alá a legszigorúbb vizsgálatnak. De hát ismerjük ezeket az embereket, és ezért igencsak kevésre becsüljük kifogásaikat. Úgyhogy ez alkalommal rájuk hagyva, hadd számoljanak be cselekedeteimről a világnak, magam megvallom, ennyit gondoltam szükségesnek megírni a közönség hasznára erről a nem közönséges tárgyról; és ha nem találnék általános tetszésre (ami egyáltalán nem érne csalódásként), hogyne örvendenék akkor is annak a különös elégtételnek, hogy megtettem, amit kötelességemnek gondoltam – mert az emberiség és a jó természet minden bölcs és becsületes ember szemében bizonyítván jóvá teszi politikai elképzelésem bármi tökéletlenségét. Ami hátramaradt, annyi, hogy mivel Luzzatto könyve telis-teli ókori szerzőkből merített idézetekkel, a margóra illesszem ezeknek a szakaszoknak az eredetijeit, és odaillesszek néhány szükséges magyarázatot is, történetieket és teológiaiakat, de kivált politikai magyarázatokat a Velencei Köztársaság (melynek a könyvet szánták) és brit kormányzatunk különbözőségét illetően, amely utóbbi amaz idők óta sokat változott a javára. Hadd kecsegtessem az irodalomértő olvasót azzal, hogy nem fogja csekélyebb örömét lelteni a könyvben, mint a politikus olvasó. Az a fejezet (például), amelyik a zsidók körében virágzó műveltség jelen állapotát tárgyalja, a legértelmesebb és legértelmesebb értekezés, melyet valaha is olvastam e tárgyban. És sehol másutt nem található méltányosabb és pontosabb beszámolót a doktorok körükben megőrződött három fő rendjéről, azaz először is a rabbikról vagy talmudistákról és tradicionalistákról, másodsor a filozofikus hittudósokról, írásmagyarázókról vagy moralistákról, harmadszor a kabbalistákról vagy a titkok hitvallóiról és a misztériumok magyarázóiról.

Fordította Mesterházi Miklós

világi felsőbbtség – itt: a bírák – megnevezésének tekinti az héber szöveg 'istenek' kifejezését; míg a katolikus és egyes újabb protestáns fordítások az istenkáromlás tilalmát olvassák ki a mondatból, egyes számba téve a szót. Nincs olyan elterjedt magyar bibliafordítás, amely – a King James-Bibliához hasonlóan – a Toland által is osztott értelmezésen alapulna. Ezúton fejezzük ki köszönetünket Gábor Györgynek e közismerten nehéz szentírási hely értelmezésében nyújtott útmutatásáért.]

